

– A jól meghatározott erkölcsi alapokon nyugvó, jól szervezett iskolai élet a demokratikus életforma „előiskolája” lehet, ahol az öngazgatási szerveken keresztül a növendékek „belenőnének” a demokráciába.

– Csak az az iskola végezheti el maradék nélkül feladatát, amelyik nem egy társadalmi réteg, hanem az egész nép szolgálatában áll.

– Az évszázados nevelési elveken és hagyományokon nyugvó, mutatis mutandis, megújított eszméket hordozó unitárius gimnázium visszaállítása ma is társadalmi szükségszerűségként jelentkezik.

Gálfalvi Sándor

A volt pozsonyi egyetem elhelyezése Pécsen

1872-ben, a kolozsvári egyetem megnyitása után, több vidéki város között éles küzdelem alakult ki az ország harmadik egyeteméért. A versengő városok között ott találjuk Pozsonyt és Pécsen is. Az adáz harc 40 évig folyt, amikor 1912-ben a két ház úgy döntött, hogy Debrecenben és Pozsonyban fokozatos fejlesztés mellett tudományegyetemet kell felállítani. A törvényjavaslat, mint az 1912. évi XXXVI. tc. került az Országos Törvénytarba. Pozsonyban az 1914/15. tanévben csak a jogi fakultás kezdte meg működését. Az orvos- és bölcsészettudományi karon az 1917/18. tanévtől kezdve hirdettek előadásokat. A várost a csehszlovák hadsereg 1919. január 1-jén szállta meg. Az egyetem átvétele az új hatalom részéről szeptember 22-én, 23-án és 24-én történt meg. A megszálló hatóságok állandó zaklatása miatt a professzorok további pozsonyi tartózkodása lehetetlenné vált, így nagyobb részük otthagya a várost és Budapestre költözött. Ezután az egyetem ideiglenes székhellyel a fővárosban működött. Az egyetem pozsonyi élete szakadatlan küzdelem volt. Hosszú harc előzte meg születését és a nehézségek sorozata kísérte fennállásának néhány évét.

A pozsonyi professzorok a budapesti működést már kezdetől fogva ideiglenesnek tekintették és arra törekedtek, hogy az egyetem mielőbb olyan városba tegye át székhelyét, amely lehetővé teszi a felsőoktatási intézmény összes fakultásának zavartalan működését. Pécs város tanácsa és közönsége az egyetemet még a szerb megszállás alatt hívta meg.¹ Ennek tulajdonítható, hogy Haller István akkori vallás- és közoktatásügyi miniszter 1920. augusztus hónapban kelt leiratában úgy döntött, hogy amint Pécs felszabadul, az egyetem küldöttsége tartson a városban helyszíni szemlét és állapítsa meg, milyen intézkedések szükségesek ahhoz, hogy az egyetem ott működhessen. Amennyiben a helyszíni szemle nem járna eredménnyel, úgy a küldöttség a Dunántúl valamely más, alkalmas városával folytasson tárgyalásokat. Ha az egyetemet a fenti elképzelések szerint az 1921/22. tanév kezdetéig nem lehet elhelyezni, akkor annak az együttműködést a volt kolozsvári egyetemmel továbbra is fenn kell tartani, most már Szeged székhellyel.²

Időközben a debreceni tudományegyetem tanácsa, csonka orvosi fakultásának kiegészítése és annak mielőbbi beindítása miatt, arra az elhatározásra jutott, hogy a volt pozsonyi egyetem orvostudományi karát kooperációs működésre meghívja. A fakultás tagjai a meghívást elutasították, mert az egyetem kötelékéből való kiválást annak további fennmaradására nézve veszedelmesnek találták.³ Erre a debreceni egyetem tanácsa azonnal hozzájárult a másik két fakultás meghívásához is, sőt, hasonló ajánlatot tett a volt kolozsvári egyetemnek. Az újabb elhatározás vegyes érzelmet váltott ki a pozsonyi egyetem tanári karából. Bármilyen nemes volt ugyanis a gesztus, amellyel a debreceni egyetem a két hontalan egyetemet együttműködésre meghívta, kiérződött abból, hogy a tulajdonképpeni indítók az egyetem sajátos külön érdekeinek biztosítása. A pozsonyiak fennmaradásuk érdekében az együttműködésnek ezt a formáját sem fogadták el. Különbösen az egyetem állásfoglalását Vass József, az új kultuszminiszter is helyeselte.⁴

¹Pécs szab. kir. város 15817/1919–1919. dec. 5.

²VKM leirata 38810/1920–1920. máj. 5. és 82153/1920–1920. aug. 12.

³DTE Rekt. Hiv. iratai 485/1920–21–1921. jan. 11. és PTE Orvostud. kar iratai 345/1920–21–1921. aug. 4.

⁴Lukimich Imre rektor megnyitó-, beszámoló- és beiktatóbeszéde = a magyar királyi Erzsébet Tudományegyetem 1921/22. tanévi irataiból. Pécs, 1933. 8–9. old.

A Magyar Királyi Honvéd-Hadapródiskola, Pécs

Utóbb az egyetemi tanács minden energiáját arra fordította, hogy a felsőoktatási intézményt a Dunántúlon helyezték el. Csak két város jöhetett számításba: Győr és Pécs. Mindkettő mellett számos érvet lehetett felhozni, amelyeket az egyetem vezetősége pontosan mérlegelt is. Így megállapította, hogy Győr közelsége Pozsonyhoz biztosítaná azt, hogy ott a pozsonyi egyetem a maga sajátos hivatását teljesíthetné, azaz kulturális hatáskörébe vonhatja a Felvidéket és a Dunántúlt. Győr ugyan fejlődő város, számos kulturális intézménnyel rendelkezik, de kevés közkórházainak száma, ez viszont nehezíti az orvostudományi kar elhelyezését. Pécs ipari, gazdasági és művelődési szempontból a legkiemelkedőbb a Dunántúl összes városai között. A kórházak száma és minősége tekintetében pedig egyedül áll és ezeket némi átalakítással rövid időn belül fel lehet használni egyetemi klinikáknak. Van püspöki jogliceuma is, amely megteremtette és fenntartotta a főiskolai élet hagyományait a városban, és amelyet szintén be lehet kapcsolni majd az egyetem jog- és államtudományi karába.⁵

Az egyetem vezetősége tehát a pécsi megoldás felé hajlott, és ezzel a felfogásával egyezett a minisztérium álláspontja is. Így nem volt akadálya, hogy az egyetem ideiglenes elhelyezésének kérdése 1921 júniusában a nemzetgyűlés elé kerüljön. Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter a törvényjavaslat elfogadását elsősorban azzal indokolta, hogy „a több és földrajzilag megfelelően elosztott vidéki egyetemektől várhatjuk csak a kultúra terén is a helytelen centralizációnak a megszűnését... és a vidéki kultúrcentrumok létesítését. Ugy Szeged, mint Pécs erejét csak akkor tudjuk kihasználni, ha kulturális jelentőségüket emeljük, amire pedig semmi sem olyan alkalmas, mint egy tudományegyetem létesítése”. A nemzetgyűlésen felszólaló képviselők elsősorban a budapesti tudományegyetem túlszűfoltóságát hangoztatták, és ennek a lehetetlen állapotnak a megszüntetése érdekében helyeselték, hogy a menekült egyetemeket Szeged és Pécs új székhellyel továbbra is fenntartsák.⁶ Ezek után nem volt akadálya annak, hogy a nemzetgyűlés kétnapi vita után a kultuszminiszter javaslatát egyhangúan elfogadja. Az 1921. évi XXV. tc. szerint: „Az 1912. évi XXXVI. tc.-kel felállított pozsonyi m. kir. Erzsébet Tudományegyetem ideiglenesen Pécssett nyer elhelyezést”.

Az egyetem tanácsa 1921 júniusában tartott rendkívüli ülésén Pekár Mihályt, az orvostudományi kar dékánját bízta meg az egyetem elhelyezésével kapcsolatos munkák

⁵Lukinich Imre: i. beszéde 10–11. old.

⁶1920–22. évi nemzetgyűlés irományai. IX. köt. 275. sz. és 286. sz. – 1920–22. évi nemzetgyűlés. Napló IX. köt. 19–52. old.

vezetésével.⁷ A tárgyalások rövidesen meg is indultak, mert Pécs egy hónappal később felszabadult a szerb megszállás alól. Pekár Mihály már augusztus 21-én felvette a kapcsolatot Nendtvich Andor polgármesterrel és Zichy Gyula megyés püspökkel. Megállapodtak abban, hogy az egyetem intézetei, klinikái és hivatalai számára a következő épületeket, kórházakat és iskolákat fogják igénybe venni: a) a létesítendő katolikus teológiai fakultás számára a papnevelő intézetet; b) az evangélikus hittudományi kar számára a városi új kereskedelmi iskola legfelsőbb emeletét; c) a jog- és államtudományi kar számára a püspöki jogliceumot; d) a tíz orvosi elméleti intézet számára a hadapródiskolát vagy esetleg a Ferenc József laktanyát; e) a sebészeti, szemészeti és belklinika számára a városi közkórházat; f) az elmeclinika számára a városi közkórház elmegyógyintézetét; g) a szülészeti és nőgyógyászati klinika számára a bábaképző intézetet; h) a gyermekklinika számára a Julián Egyesület inernátusát; i) a bőrklinika számára a csapatkórházat; j) a bölcsészeti fakultás számára az új állami főreáliskolát; k) az egyetemi könyvtár számára pedig a Rákóczi utcában levő Madarász házat.⁸

Szeptember közepén a kultuszminiszter és az egyetemi tanács megbízásából a városba érkezett Bozóky Géza, a jogi fakultás dékánja, hogy a jogliceumi tanárok elhelyezéséről és a katolikus teológiai kar felállításáról tárgyaljon Zichy Gyulával. Bozóky Géza azok közé a professzorok közé tartozott, akik hívei voltak egy katolikus jellegű egyetem létesítésének. Ezért helytelenítette az egyetemen belül az evangélikus hittudományi kar felállítását. A Dunántúl című napilapnak adott nyilatkozatában azt javasolta, hogy a katolikus egyetem érdekében ezt a kart önálló intézményként olyan városban kell felállítani, ahol a lutheránusok vannak nagy számban (pl. Békéscsaba).⁹

Pécsett az egyetem elhelyezése érdekében további küldöttségek jelentek meg. Október elején Lukinich Imre, az egyetem prorektora vezetésével népes egyetemi tanárokból álló küldöttség tartózkodott a leendő, új egyetemi székhelyen. Megállapításuk szerint, az egyetem elhelyezésére a hadapródiskola a legmegfelelőbb, amelyre a város vezetői a honvédelmi minisztertől már szóbeli ígéretet kaptak. Kijelentették továbbá, minden vágyuk, hogy az új pécsi egyetemet mielőbb az ország első vidéki egyetemévé fejlesszék.¹⁰ November közepén Pekár Mihály Kérészy Zoltán kíséretében újból megjelent a városban. Kérészy professzor szerint a tervbe vett épületek átvétele után az egyetem elhelyezése Pécsett megfelelő lesz, megnyitásának most már csupán az az akadálya, hogy a város nem tud a tanárok és a hivatalnokok számára megfelelő lakást adni.¹¹

December 30-án bombaként hatott az a hír, amely szerint a hadapródiskolát a honvédelmi minisztérium nem adja át az egyetem céljaira, mert ide telepítik a soproni katonai középiskolát.¹² Annak épületét Sopronban átvette az odahelyezett selmecbányai bányá- és erdőmérnöki főiskola. A kormány tagjai közül azok, akik a szerb megszállás után Pécsett jártak – és ezek között volt maga a honvédelmi miniszter is –, határozott ígéretet tettek arra: amennyiben a soproni népszavazás kedvezően dől el és Sopron magyar város marad, akkor a hadapródiskolát az ottani katonai főreáliskolához csatolják és a felszabadult épületet az egyetem céljaira átengedik. A döntés éppen megfordítva történt. Mindez pedig Nendtvich Andor akkori polgármester szerint azt jelenti, hogy le kell mondani az egyetem Pécsre történő elhelyezéséről. Ugyanis hadapródiskola nélkül nincsen megoldás, mert új épületek emeléséről szó sem lehet, más, hasonló nagy épület pedig Pécsett erre a célra nem található.¹³ 1922. január közepén Baumann Emil pécsi képviselő ez ügyben interpellált a kormányhoz. Vass József miniszter válaszában beismerte, hogy az egyetem elhelyezésére szerinte is a hadapródiskola a legmegfelelőbb, de ha ez nem lehetséges, akkor sincs még veszve minden. Ígéretet tett, hogy a kérdést a legközelebbi minisztertanács elé viszi és csak utána ad végleges választ.¹⁴ Közben a honvédelmi miniszter újabb ajánlatot tett. Hajlandó a hadapródiskola egyik részét a főreáliskola számára átengedni, hogy így az egyetem annak épületében kapjon

⁷ETE Rekt. Hiv. iratai 752/1920–21

⁸ETE Rekt. Hiv. iratai 752/1920–21

⁹Dunántúl, 1921. szept. 18.

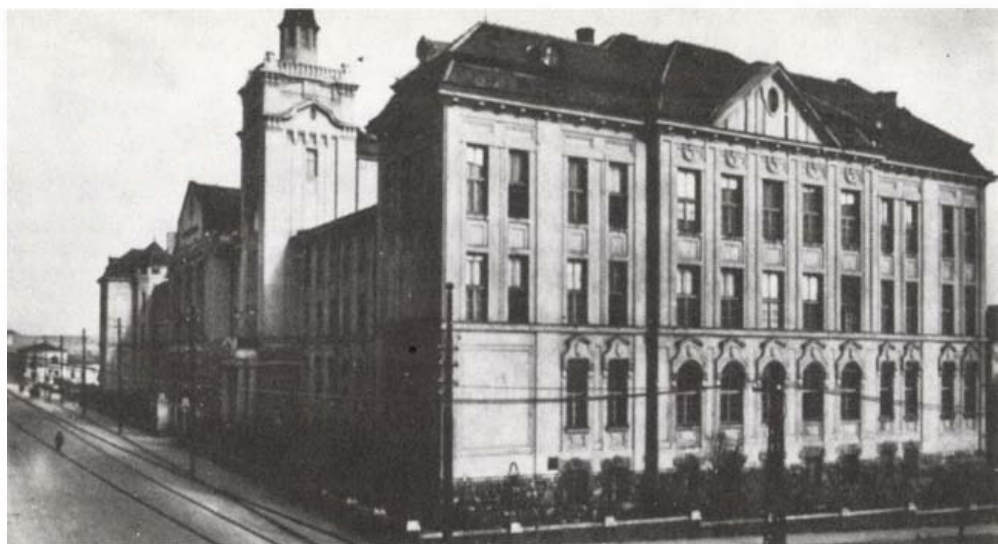
¹⁰Dunántúl, 1921. okt. 5.

¹¹Dunántúl, 1921. nov. 20.

¹²Honv. Min. 130863/11–1921

¹³Dunántúl, 1922. jan. 7.

¹⁴Dunántúl, 1922. jan. 17.

A Magyar Királyi Erzsébet Tudományegyetem központi épülete, Pécs

méltó elhelyezést. Ezt az ajánlatot azonban a főreáliskola igazgatója nem fogadta el, mert a kincstár által felajánlott két épület középiskola céljára nem felel meg.¹⁵

Az egyetemi tanács 1922. január havi rendes ülésén foglalkozott Zichy Gyula pécsi megyés püspök, kultuszminiszternek tett ajánlatával. Ebben a megyés püspök bizonyos feltételek mellett lehetségesnek tartja a pécsi jogliceum bekapcsolódását az egyetembe. Javasolja még az egyetemen a katolikus teológiai fakultás felállítását is. A jogliceumot a püspök azzal a feltétellel adja át az egyetemnek, hogyha az bemutatási jogot ad számára, azonkívül a jogliceum hat tanárát átveszi.¹⁶ A püspöknek e feltételeket az akadémia tanári kara az általuk összeállított memorandumban sugallta, amelyben a főpásztornak az egyetem Pécssett történő elhelyezéséhez tették meg észrevételeiket. A katolikus hittudományi kar felállítása pedig velejárója volt annak a tervnek, amely szerint az áthelyezett egyetem végül katolikus egyetemmé alakuljon át. A püspök ezért erősen sérelmezte a tervezett evangélikus teológiai fakultás létesítését, mert az keresztelte a katolikus egyetem megszervezését. Az egyetemi tanács hozott határozatában szigorúan ragaszkodott az egyetem állami jellegének megővéséhez. Kivihetetlennek tartotta a jogliceumi tanárok egyszerű átvételét, mert az üresedésben lévő tanszékeket csakis nyilvános pályázat – esetleg meghívás – útján lehet betölteni. Az akadémiai tanárok elsőbbségét legfeljebb a pályázók egyenlősége esetén biztosíthatja. Zichy Gyula által követelt bemutatási jogot pedig elutasította, mert az az egyetem autonómiáján ejtene csorbát.¹⁷

Február közepén a város és az egyetem részéről népes küldöttség tisztelgett a kormány előtt. A küldöttséget maga Bethlen István miniszterelnök Vass József kultusz-, Belitska Sándor honvédelmi és Kállay Tibor pénzügyminiszter társaságában fogadta. A város kérelmét Zichy Gyula megyés püspök tolmácsolta. A miniszterelnök válaszában kijelentette, egyetlenegy percig sem változott meg az az elhatározása, hogy a pozsonyi egyetem Pécssett folytassa működését. Megígérte, hogy a nehézségeket a legrövidebb időn belül elhárítja.¹⁸ A kultuszminisztériumból március 9-én meg is jött a kedvező hír. Eszerint a tisztí épületek kivételével a kadétiskolát az egyetem rendelkezésére bocsátják. A hadapródiskola átadásáról szóló usaitást a pécsi körletparancsnok is megkapta a honvédelmi minisztériumtól.¹⁹ A

¹⁵Dunántúl, 1922. jan. 20.

¹⁶Pécsi megyés püspök 2171/1921–1921. szept. 5.

¹⁷ETE tanácsülési jvk. 1922 jan.

¹⁸Dunántúl, 1922. febr. 16.

¹⁹Honv. Min. iratai 4482/1922–1922. ápr. 4.

végleges rendezésre két héttel később a honvédelmi miniszter újabb javaslatot tett. Ugyanis a minisztériumban lezajlott tárgyalások a kadétiskola Pécssett való maradásá mellett szóltak, olyképpen, hogy a nagykanizsai iskolát is egyesítik a pécsivel. Elhelyezésére a csapatkórház épületei jöttek számításba, de a kétszeri átalakítás elkerülése végett a miniszter azt javasolta, hogy a hadapródiskola maradjon a régi helyén és a csapatkórház épületét adják át az egyetemnek. E megoldáshoz a vallás- és közoktatásügyi minisztérium is hozzájárult. Végül a minisztertanács a kérdésben elvben úgy döntött, hogy a kultuszminiszter az áthelyezést a honvédelmi és pénzügyminiszterrel együtt oldja meg.²⁰ Május 30-án a honvédelmi miniszter ismét újabb javaslattal állt elő. Most a kadétiskola helyett 100 millió koronát ajánlott fel az egyetem felépítéséhez. Igaz, hogy ez az összeg pillanatnyilag komolynak tűnt, de az új épületek emelése évekre tellett volna és addig az egyre gyorsuló infláció miatt a nagy összeg elvesztette volna értékét.

Az újabb bonyodalmak arra készítették a Keszthelyen székelő Balaton Társaságot, hogy az egyetemet Keszthely számára kérje.

A megokolás szerint a város az új egyetem elhelyezésére alkalmasabb, mint Pécs, mert terület és kiváló építőanyag itt bőven áll rendelkezésre. Ezenkívül áldozatkészséget remélhet az egyetem a várostól, a szomszédos megyéktől és a Festetics családtól. Végül a német Halle mintájára az egyetemhez lehet kapcsolni a gazdasági akadémiát is, kibővítve néhány közgazdasági jellegű tanszékkal. Így a kezdeményezők szerint Keszthely rövid idő alatt szép egyetemi várossá fejlődne.²¹

Az egyetem elhelyezése körül felmerült problémák végleges megoldása érdekében július 18-án nagyobb kísérettel érkezett Pécsre Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter. Végiglátogatta az összes kiszemelt épületet. A szemle két napig tartott és a következő megoldást hozta: a minisztérium átadja az egész főreáliskolát, ahol a rektorátuson, a quaesturán és a dékáni hivatalokon kívül elhelyezik a jogi és bölcsészeti fakultást, továbbá az orvostudományi kar néhány elméleti intézetét (fizika, kémia, biológia és élettan). Az anatómiai, kórbonctani és törvényszéki orvostani intézet a városi tornacsarnokban kapna helyet. A kórtani, gyógyszeriani és közegészségügyi intézet a városi szegényházba kerül. A belgyógyászati, szemészeti és elmeorvosozási klinika a városi kórházban fog működni. Már folyamatban volt a bábaképző intézetnek szülészeti és nőgyógyászati klinikává és a csapatkórház bőrklinikává való átalakítása. A gyermekklinika befogadására a Julián Egyesület tanoncotthonát szemelték ki. A sebészeti klinika pedig a felsőoktatási iskolában kezdti meg gyógyítói munkáját. Elhatározták továbbá 17 tanári lakás felépítését is. A miniszter megállapítása szerint Pécs valóban ideális egyetemi város lesz, ahol nagy történelmi remiszenciák és művészeti emlékek környezetében élhetnek és dolgozhatnak majd a tanárok és a hallgatók egyaránt.

Az átalakítási munkálatok Kappéter Géza műépítész irányításával augusztus elején megkezdődtek. A minisztertanács 1922-ben 100 millió korona rendkívüli hitelt engedélyezett erre a célra.

1923. év elején már meg lehetett állapítani, hogy az év szeptemberében, tehát a tanév kezdetén Pécssett a jogi és bölcsészeti fakultás teljesen, az orvostudományi karnak pedig I. és II. évfolyama nyílhat meg. Közben a tanárok és hivatalnokok lakáskérdése is megoldódni látszott. A kultuszminisztérium 1923. augusztus elején felszólította az egyetemi tanácsot, hogy az egyetemi hivatalok leköltöztetését azonnal kezdje meg, hogy azok működésüket augusztus 15-én Pécssett megkezdhessék. Az egyetem vezetősége tüstént megette a szükséges intézkedéseket, és így a jelzett időben az összes egyetemi hivatal már Pécssett folytatta munkáját. Kivéve az orvoskari fiókdekanátus és az egyetemi gazdasági hivatal egy része, ezek az orvoskar három felső évfolyama mellett egy évig még Budapesten maradtak. Végül eldőlt az is, hogy a két teológiai fakultás közül az evangélikus Sopronban kezd el működni, a katolikus hittudományi kar sorsa azonban nem oldódott meg. Hanuy Ferenc kanonok az egyetemi tanácsot beiktató és a tanévet megnyitó ünnepélyes közgyűlési beszédében kijelentette, hogy Zichy Gyula megyés püspök már harmadízben tett lépéseket, hogy a katolikus hittudományi kart mielőbb meg lehessen nyitni. A közbejött egyházjogi akadályok miatt azonban a fakultás nem alakulhatott meg.

²⁰O. L. K. 27. 1922. máj. 26-i minisztertanácsi jkv. 66. sz.

²¹Dunántúl, 1922. júl. 14.

Az Erzsébet Tudományegyetemet Pécs városában – ötévi hontalanság után – Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter jelenlétében, 1923. október 15-én nyitották meg. Az akadályok hegyóriásként meredtek az egyetem előtt, ellenzőinek száma légiónyi volt, míg barátait újrainkon össze lehetett volna számolni. Az ország közállapota, gazdasági helyzete és a négy egyetem ellen állást foglaló körök akciója miatt minduntalan kétségessé vált a megoldás. Nyugodtan állapíthatjuk meg, hogy Nagy Lajos pécsi egyetemét végül is csak igen nagy nehézségek árán sikerült újra életre kelteni.

Ravasz János

HÍREK

Tájház Poroszlón

A Tiszához közel eső Poroszló község polgárai méltán akarják megőrizni őseik múltjának egy „szeletét” az utókor számára. A település lakóinak java része hozzájárult a tájház létrehozásához az egykor használatos eszközeikkel. A Sárándi család vályogból vert nádfedeles házát vette meg a község, s rendezte be úgy, ahogy a századfordulón éltek a falubeliek.

Szabó Sándor felvételei

